

**ЛЮБОВ ДО ЛІТЕРАТУРНОЇ ТВОРЧОСТІ
ЯК РИСА НАЦІОНАЛЬНОЇ ВДАЧІ УКРАЇНЦІВ
У КНИЗІ Б. АНТОНЕНКА-ДАВИДОВИЧА «ЗЕМЛЕЮ УКРАЇНСЬКОЮ»**

Г. П. Калантаєвська, канд. філол. наук, доцент

Сумський державний університет,

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна

У статті досліджується ставлення Б. Антоненка-Давидовича до масового захоплення студентської молоді 20-х рр. ХХ ст. літературною творчістю і з'ясовується його погляд на графоманію як один із виявів такого захоплення. У контексті розгляду низки загальнонаціональних рис української вдачі, серед яких повага до старовини, схильність до жорстких суперечок, зневага до насилля і любов до свободи, відзначених автором книги «Землею українською», феномен «посполитого рушення в літературу» розглядається на прикладі численних психологічних типів від бездарних поетів-початківців до самозакоханих божевільних, з'ясовуються мотиви і цілі, якими вони керуються, засоби, якими послуговуються, нав'язуючи редакціям свої твори. У дослідженні встановлено, що насмішкуватий тон Б. Антоненка-Давидовича увиразнює його глибоке знання людської психіки, української ментальності, гармоніює із сатиричним ставленням до графоманів-невігласів і співчуттям до нечисленних обдарованих початківців. З'ясовано також, що за допомогою прийому подорожі автор подав загальний портрет читацької аудиторії провінційних містечок, головними штрихами в якому є дух національного відродження, саморозвитку, творчий порив і потяг до освіти.

***Ключові слова:** національна вдача, читацька аудиторія, поет-початківець, графоманія, психологічний тип.*

«Варто зачитувати з ядовитої рецензії батька російського ліберального україножерства спостереження, що, на жаль, й досі не втратило своєї актуальності», – зазначив у статті «Пізній лавр (Я. І. Щоголів)» Євген Маланюк і навів уривок з оцінки В. Белінським (у 1844 році в «Отечественных записках») видання «Молодика». У «нищительній рецензії» було написано: «Україна, як всім відомо, країна, що її небо благословило: хліб і вірші родяться в ній, навіть у роки пересічних урожаїв, шістдесяткратно... Коли потребуєте віршів для альманаху, пошліть до Харкова обіжника з проханням і можете видавати хоч тисячу альманахів річно – матеріалу залишиться ще на п'ять тисяч. Щодо якості матеріалу – то інше питання. Боже мій! Скільки на Україні поетів! Що якби там було хоч на половину стільки ж читачів, – авжеж то була б одна з найосвіченіших країн в Європі» [1, с. 214].

Найяскравіші риси національного характеру – тема численних спостережень вітчизняних та іноземних науковців, мандрівників, філософів, письменників, які хоч незначною мірою пізнали духовну і матеріальну культуру одного з найрозвиненіших слов'янських народів. М. Костомаров, М. Гоголь, І. Нечуй-Левицький, О. Герцен, Д. Чижевський, В. Січинський, Д. Стейнбек, В. Янів, Є. Сверстюк та інші відомі дослідники української душі відзначали як її домінуючі риси емоційність і сентиментальність, ліризм і прагнення до свободи, почуття гумору і любов до творчого самовираження. Наприклад, М. Костомаров відзначав як провідну рису благочестивого українця потяг до філософствування, пієтизму, вважав, що віра в Бога веде його або до роздумів та естетизму («к поезії в житті»), або до науки [2, с. 298]. Багато свідчень зібрав у книзі «Чужинці про Україну» В. Січинський, звертаючи увагу на помічені іноземцями музичні здібності, лицарський романтизм і «ріжностороннє та необмежено велике поетичне відчуття» [3, с. 207]. У праці «Спізнене покоління. Леонід Мосендз і інші» Є. Маланюк відзначив як «характерну рису української творчої психіки» [4, с. 171] універсальність, за якої найвідоміші представники нації виявляли неабиякі таланти і в літературі, і в інженерії, і у

військовій справі, і в науці водночас, а імениті поети (як і сам автор статті) часто були архітекторами, хіміками, механіками, лікарями тощо. Є. Маланюк наголосив: «Нахил українця до «писання», а «писання віршів» зокрема є занадто очевидний, щоб розглядати його як явище тільки хворобливе чи тільки як анекдоту, особливо коли це явище розглядаємо на широкому тлі потягу національної української психіки до «краси», отже до мистецтва взагалі. З цією психічною властивістю в'яжеться таке типове у нас аматорство, яке, на жаль, доводить і до театроманії, і до хороманії, і до графоманії...» [4, с. 171].

Національна вдача цікавить не тільки етнопсихологів, істориків чи філософів, а й белетристів, які презентують духовний світ українців через найрізноманітніші художні образи. Особливий інтерес до поетичних первнів своїх земляків виявив у книзі літературних репортажів «Землею українською» Б. Антоненко-Давидович, який на тлі психологічного портрета українського суспільства у властивій йому гумористично-іронічній манері торкнувся проблеми творчої потенції своїх сучасників, порушив гостру тему літературного життя, зокрема найпоширенішої в ньому недуги – графоманії, яка в умовах тодішньої українізації стала мало не національним обов'язком кожного хоч трохи свідомого українця.

Найвідоміші дослідники творчої спадщини Б. Антоненка-Давидовича, зокрема М. Коцюбинська, Є. Сверстюк, Л. Бойко, Д. Нитченко та інші науковці присвятили свої праці переважно з'ясуванню світогляду й переконань письменника, художньому доробку 20-х та 60-х років ХХ століття, чимало зворушливих спогадів залишили про нього Я. Голуб, І. Дзюба, О. Гончар, А. Погрібний та інші. Проте більш глибокого висвітлення потребує проблема ставлення Б. Антоненка-Давидовича до специфічного «пополитого рушення» у письменство в середині 20-х років в українському суспільстві, яке він так багатоаспектно відобразив у книзі репортажів «Землею українською». Саме в необхідності окреслити вимоги Б. Антоненка-Давидовича як професійного редактора до літературної творчості, в увазі до переліку й висміювання ним найпоширеніших ілюзій і помилок поетів-початківців, які й нині, як колись, шукають себе в мистецтві слова, полягає *актуальність* нашої статті.

Метою дослідження є з'ясувати ставлення письменника до літературних пошуків творчої молоді і зокрема до графоманії як психологічного феномену в середовищі поетів-початківців. *Для реалізації поставленої мети* слід виокремити помічені автором-репортером найяскравіші риси національного характеру своїх сучасників, окреслити визначені ним психологічні типи віршописців, подати створений Б. Антоненком-Давидовичем загальний портрет поета-початківця, з'ясувати професійні претензії письменника до політературних невдач, узагальнити виявлені ним симптоми здорової й патологічної любові до творчості українців 20-х років минулого століття.

Об'єктом дослідження є книга репортажів «Землею українською», *предметом* дослідження є різноманітні прояви любові до літературної творчості українців 20-х років ХХ ст. як одна із рис їхньої національної вдачі.

Серед рис національної вдачі, про які слушно нагадує Б. Антоненко-Давидович, – зворушлива емоційність, спокійна впевненість, щирість і сентиментальність, що породжують бажання самовиразитись, взяти дієву участь у створенні як матеріальних, так і духовних цінностей. Про такі якості свідчить зворушлива турбота про пам'ятки старовини, впевнена завзятість у здійсненні чи пізнанні навіть малого. Так, нікопольський вчитель Півень кохається у козацьких реліквіях, збирає музейні експонати, енергійно виконує культурно-просвітницькі функції, не переймаючись загальним нігілізмом зрусифікованих земляків, а лоцман на дніпрових порогах гідно долає смертельну небезпеку, як і всі покоління його предків. Про флегматичність, неквапливість, уперту зосередженість на своєму говорить письменник, спостерігаючи в залізничному вагоні за «професійно-сердитими, буркотливими» кондукторами-«Гаврилами», яких не європеїзує навіть форма, бо в них міцно сидить «атавізм чумацької мажі і безкрайого українського степу» [5, с. 62].

Вдаючись до прийому подорожі Україною з групою київських письменників, автор «Землею українською» у процесі спостереження за колоритними типами багатьох містечок (Умань, Коростень та ін.) ототожнює себе та своїх колег із цілим національним організмом і знаходить у письменницькому середовищі характерні риси, властиві народові, які викликають у нього не тільки приємні почуття, а й прикре розуміння причин багатьох негативних явищ. Так, він констатує, що підібраний за Ноєвим принципом творчий десант дуже схильний до суперечок, запеклих дискусій, які легко переростають у сварки, тому, остерігаючись такого розвитку подій, письменники ухвалюють для себе «подорожню конституцію»: «Вона коротка, але промовиста: жодної груповості й жодних особистих рахунків, цього неодмінного аксесуару співжиття кількох українців» [5, с. 66]. Ще одна національна риса, яка не завжди є конструктивною і не сприяє мирному співжиттю українців, – з будь-якого питання мати опозиційну аргументовану думку, не погоджуватись із співрозмовником, іти наперекір навіть очевидному, адже саме так дехто розуміє свободу взагалі і свободу слова зокрема. Такими є прояви вдачі студентів агрономічного технікуму, які традиційно «далеко більше захоплюються літературою, аніж студенти педагогічного технікуму» [5, с. 66] (це теж властиво саме нам): «Хлопці люблять дебати й принципово завжди виступають – проти. Похвали доповідач на вечірці «Сонячну машину» – вони будуть гудити її, вилай «Сонячну машину» – вони хвалитимуть. Може статись палка дискусія й таки добра баталія» [5, с. 66].

У розповіді про подорож до Коростеня для зустрічі з читачами, небайдужими до художнього слова («Рейки на драговині»), Б. Антоненко-Давидович висловлює думку про поєднання в національній вдачі українців елементів «гайдамацької простоти й запалу» і літературного завзяття («вірші, вірші й легіони початківців-поетів!») [5, с. 80], бо в обличчі місцевого керівника помічає «збіговисько» рис одухотвореності, ліризму й грізної войовничості та рішучості, що асоціюється в автора з постатями гайдамацького отамана Івана Гонти і «всукраїнського літературного папаші» Сергія Пилипенка.

Осіній Коростень, який, оточений лісами й багнищами, під в'їдливою мжичкою вилазить із драговини у нове життя, як бачилось тоді письменникові, нагадує йому своїм виглядом Петербург у процесі його будівництва – і ця картина озивається в його свідомості суворими алюзіями, історичними оцінками тиранської Росії, законів і звичаїв якої ніколи не сприймала і не сприйматиме українська ментальність: «Я не люблю Петровської доби Росії. Я не люблю її, бо давно вже, відколи я випадково (як і багато нас) потрапив до тої психологічної колізії, що звалась «стати свідомим українцем», я виплекав собі ненависть до Петра і його діл. В моїй уяві повставав великий конструктор, не суворий прототип сучасного Кемаля-паші, а – кат. З Петром зв'язано в пам'яті не корабельні верфи, не заводи, ні навіть сірий, туманный, але грандіозний Санкт-Петербург, а – ранок стрілецької страти й Полтава. Українському сентиментальному серцеві більше імponує закутий у кайдани, кинутий до вогкої в'язниці хворий Павло Полуботок, що ледве вимовляє: «На тому світі Господь Бог наш милосердний розсудить Павла з Петром», аніж динамічна, могутня постать Петра I. Українському вуху не промовлятиме Пушкін своїм «Красуйся, град Петра, і стой непобедімо, как Россия!» - те, що він промовляв, а подекуди й нині промовляє кожному росіянинові.

Не для нас, не для України Петро поставив колись дибки клишоногу Московію і погнав гарапником загнудану Росію на північ, захід і південь. Не для нас! З Петровської кузні під Полтавою українська шкапа подалась у віки з розрізаним черевом і тельбухами, що волочились за нею шляхом аж до 1917-го» [5, с. 81].

Автор наголошує, що ненависть і відроза до жорстокості, насильства, глибока зневага до поневолення, до катівського ремесла породжена в українців їхньою повагою до особистості, справедливості, гуманізмом і мистецькими талантами.

Сильний, вольовий деспот у свідомості українця – не герой, не реформатор, а убивця-Кайн, який само реалізується ціною крові і не гідний Божого прощення.

На цьому барвистому і далеко не повному тлі рис національної вдачі українців впадає у вічі їхня творча динаміка, яка посилилась у роки українізації і покликала в літературу не тільки молоді сили, а й несподіваних та випадкових персонажів із серйозними симптомами графоманії. Любов до вигадування, до експериментів зі словом, прагнення словесно вплинути на об'єкт уваги на найпростішому рівні виявляється навіть в оголошеннях, вивісках, заборонах, рясно розвішаних на дверях готелів, вокзалів, на парканах тощо («2 x 2=4»), а «образність» та «творча нотка» у них – поза конкуренцією: «Дім для ночліг» [5, с. 86], «Зал для прінятія пассажирамі піщі» [5, с. 87] та інше.

Значно вищий рівень мають безпосередні шанувальники літератури – вдячна й активна студентська аудиторія. Прикметна її риса – віршоманія («О поетична українська нація, що навіть у агротехнікумі даєш перевагу віршам над угношенням ґрунтів [5, с. 67]; навіть передовиця до місцевого журналу «Гул» в Умані наголошує на нагальній потребі «організувати літурток, виховувати молоді літературні сили, писати вірші» [5, с. 67], а вірші у студентів – «щирі, безпосередні, безпосередньо-запозичені, занепадицькі» [5, 67], настрої у них – урочистий, їхні оплески «б'ються під стелею», їхня пристрасть вирує. Проте марно переконувати молодих віршомазів у тім, що головне в поезії – бездоганна мова, грамотність, бо шалені серця ваблять не граматики чи словники, а авангардна література. Тому автор і цитує численні мовні ляпи студентів на кшталт «приїхавши письменники», «завітавши товариші», «слідуючий номер» тощо.

Щоб підтвердити серйозність намірів молоді увірватись у літературу, Б. Антоненко-Давидович передає зворушливу, розжарено-наелектризовану емоціями атмосферу зали, де кожне слово столичних письменників (а зі сцени виступають В. Підмогильний, Б. Антоненко-Давидович, Я. Савченко, М. Терещенко, Г. Шкурупій, Г. Косинка, М. Бажан) сприймаються як пророцтво, де панує магія слова і незаперечна віра у народження нової літератури, до якої вже не треба буде традиційно додавати «українська», адже це буде і так зрозуміло: «Коли пишуть про нашого письменника в афіші чи газетній хроніці, ще й досі неодмінно додають – *український* письменник. Певно, видалось би кумедним, якби, скажімо, десь у Тулі надрукувати в афіші: «Сьогодні состоится вечер известных русских писателей Б. Пильняка и В. Иванова». Адже кожний знає, що Пильняк та Иванов – російські письменники і таке повідомлення скидалось би на «масляное масло», «военный солдат» і «мьортвий мертвец» А в нас іще треба додавати «український», інакше багато хто вважатиме, що то письменник – російський» [5, с. 65].

Читачі 20-х – 30-х років ХХ століття, особливо студентство, переконаний письменник-репортер, – це уважна, вдумлива і вдячна аудиторія, в якій багато щирих і безпосередніх, чимало очікувально насторожених, скептичних, безапеляційних, завзято задержуватих – і мало байдужих до літературного життя. Люди цікавляться суто конкретними питаннями про різницю між «Плугом» і «Гартом», про позицію в літературній дискусії Миколи Хвильового тощо, вони серйозно і наївно хочуть розібратись у всіх письменницьких проблемах, висловитись про ідеологію і розтлумачити художні твори так, як не снилось і самим авторам. Потяг до освіти, читання, присутність на зустрічі батьків з малими дітьми вражають скептично-іронічного Б. Антоненка-Давидовича та його колег: «... ми відчули, що ми недарма сюди приїхали, що ми недарма працювали над своїми рукописами. Наші книжки не лежатимуть покладами по книжкових коморах... Ця молодь, що масою 700 душ сиділа перед нами, це невичерпна резерва сталих кадрів споживачів української книги...» [5, с. 74]. Проте автор «Землею українською» далекий від замилювання такою любов'ю до творчості, бо велика кількість літературних організацій, про які так уважно слухають люди, ще не гарантує «таке ж саме число мистецьких речей», а головну проблему він вбачає в тому, «що Україна має більше письменників, як

читачів» [5, с. 83]. Так само щедра наша земля і на критиків-невігласів, вимоги й претензії яких до літературних творів швидше курйозні, ніж серйозні, бо вони вимагають «конструктивного стилю», «правильної ідеології *письменності*», а то й «робітничого національного ухилу» [5, с. 160] та інших нісенітниць.

Позитивна і творча читацька аудиторія, спрагла до художнього слова («2 x 2=4», «Рейки на драговині», «Земля горить»), таїть у собі й небезпеку, бо має в своїх лавах чимало тих, хто вичікує слушної нагоди продертись у визнанні поети і засіяти недолугими віршами авторитетні журнали («На шляху до легкої слави»). Шлях до слави вони уявляють так: «...є певна письменницька корпорація, що іноді скидається на досить замкнутий і малоприступний цех; молодикові, що вже в'яже свою долю з химерним літературним успіхом, треба «втертись» до цього цеху на початку, бодай, на красечку хоч примоститись на літературному Панасі, відтак видерти будь-яке визнання від літературних майстрів або підмайстрів – і тоді вже його життєвий віз стоїть на певній колії. Обраний і визнаний може тепер клеїти дурня, верзти всякі теревені, витівати різні непристойності – загал прийматиме це за оригінальність письменницьку й навіть буде захоплюватись» [5, с. 98].

У циклі «На шляху до легкої слави», що входить до книги «Землею українською», Б. Антоненко-Давидович простежує джерела «масового потягу до літератури, точніше – до літераторства» [5, с. 97], характерного для всіх народів світу, адже вважається, що саме в цій царині найлегше досягти слави. Автор прискіпливо аналізує симптоми недуги графоманії, спостерігає за її перебігом у найцікавіших з точки зору психології «пацієнтів», звертає увагу на вкрай небезпечні випадки, які межують із божевіллям і з'ясовує специфіку суто національних виявів цієї хвороби серед поетів-початківців. Автор переконаний: якщо писання віршів юнаком-дитиною – явище «біологічно-законне і природне» [5, с. 97] і його не слід соромитись як непристойної патології, бо пошуки самого себе – річ зрозуміла, то хвороблива охота до віршування в людині, яка вже давно стала лікарем чи юристом, наприклад, - це причина для занепокоєння.

На жаль, констатує автор, віршувальник-початківець, орієнтуючись на вдячні приклади відомих поетів без вищої освіти, переконаний, що для творчості необов'язкове навчання, зайві праця над собою чи моральні якості, бо головне – талант, який раптом є. Дотепним є порівняння амбітного примітива із залізничним зайцем, нахабство якого зростає в міру того, як він просувається у вагоні від коридора до м'якого купе.

Від часів, коли писання віршів було доказом живучості національного організму, потяг до нього зріс так, що воно стало фатумом, увійшло «в нашу плоть і кров, і стоси віршів, що повинню заливають наші редакції ... – це перетворилось у нас на певну ознаку національної вдачі, це стало нам за ту Франкову «печать духа», що з нею йде українська нація «у мандрівку століть» [5, с. 100]. На думку Б. Антоненка-Давидовича, «гатити» вірші, поеми, оповідання і драми – це вияв не просто творчості, а почуття обов'язку і навіть «є продовження колишнього потягу на Січ, у степ, на волю. Це ніби новітнє козакування і література наша це ніби нова Січ, куди линуть і «слави добувати», і «на ворогові помститись» і від нещасного кохання та всякої журби рятуватись» [5, с. 101], а щоб бути не сірою, а шляхтичем, початківцеві обов'язково треба десь надрукуватись, потиснути руку самому Хвильовому: «за списа йому – перо, за «вільний степ» - стоси паперу й за турецький ятаган – перша рецензія на нього» [5, с. 102].

Асоціюючи посполите рушення в літературу то з татарською ордою, то з військом Хмельницького, Б. Антоненко-Давидович виокремлює оригінальні психологічні типи віршописців, з якими спілкувався, працюючи редактором. Серед них – «і студенти, і селяни, і поодинокі робітники, і агрономи, і вчителі...» [5, с. 103]. Сам же автор-оповідач, він же і редактор, мусить спілкуватись із відвідувачами із професійного обов'язку. Він вимогливий і чемний, іронічний і терплячий, прискіпливий і проникливий. Зовнішність, одяг, вираз очей, манери і тон розмови, навіть мовленнєві

особливості «пацієнта» із зшитком віршів у руках, багато чого говорять йому про представника літературно покозаченої молоді, якого він відносить то до сором'язливих, то до нахаб, то до диваків тощо.

Серед барвистих типів «початкуючих» – нерішучий, скромний хлопець, який повідомляє редакторові про те, що «вірша написав», таким тоном, ніби признається венерологові про свою делікатну хворобу; є парубійко, який від першого ж обнадійливого слова забуває про ніяковість і активно допитується, чи будуть надруковані його твори у «слідуючому» номері; а є редакційні гості такі рішучі й дієві, що перебивають редакторові розмову з іншим відвідувачем, бо, мовляв, поспішають, і відразу ж цікавляться гонораром: «Прочитайте, будьте ласка, негайно, бо мені треба ще до сільбанку збігати й на поїзд до Білої Церкви поспіти. Да, – а скільки ви платите за вірш? Ви його в слідуючому номері надрукуєте?» [5, с. 105] Зрідка, зауважує автор, трапляються такі завзяті нахаби, які очікують від редактора якщо не визнання, то хоч письменийського посвідчення («Пред'явник цього Грицько Голий є дійсно письменник, що пише вірші, оповідання, драми, романи й повісті, що підписами й печаткою стверджується...» [5, с. 106], за допомогою якого мають намір вирішити власні житлові та господарські проблеми.

Серед «поетів» є навіть такі, що взагалі не знають мови, для яких українізація є сміховиною й нісенітницею. Що змусило, наприклад, «тонко підфарбовано й напарфумовану «мамашу» [5, с. 112] привести в редакцію за руку п'ятнадцятирічну дочку і принести їй «тетрадку» з «хорошим стішком о Паріжской комуне» для автора залишилось загадкою, як і мотиви молодої єврейки з Одеси, яка, не вмючи говорити по-українськи, принесла свої вірші, бо «очень красивий язык» [5, с. 113].

За спостереженням автора, початківці поділяються на тих, хто штурмує редакцію особисто, і тих, хто свої вірші надсилає поштою. «Їхні листи стогнуть від благання, смиренності», вони багаті сентиментальними подробицями із біографій, мають у собі зворушливу самокритику («вперше наслідився послати до вас свій мізерний твір») чи незалежну позу віршописця («...я і не думав надсилати його для друкування, але *по бажанню та проханню читавших його* надсилаю» [5, с. 107].

Проте, зауважує Б. Антоненко-Давидович, зрідка надходять листи щирі і зворушливо безпосередні, без претензій і очікувань, які мають у собі «щось», що примушує редактора задуматись про незнайомого автора і відчутти його пекучу потребу самовиразитись у вірші – теплому, від серця: «...отак іноді зовсім негарне обличчя в момент найбільшого піднесення або глибокої туги стане раптом прекрасне, щоб потім згодом знову нікого не вражати й нікого не приваблювати» [5, с. 109].

До галереї типів із ознаками масового літературного психозу відносить Б. Антоненко-Давидович і багатьох своїх знайомих, серед яких – колишня панночка з вищих жіночих курсів Катря. Дарма, що тендітна кокетка переродилась у повновиду хутірську молодицю, заклопотану всякою живністю, вона уперто продукує вірші, прозу і п'єси і веде в селі культосвітню роботу. Авторіві сумно й тривожно від того, що вірші пишуть саме ті, кому це суворо протипоказано, він переконаний, що «коли вірш нікуди не годиться, треба авторіві про це одверто сказати так, щоб він зрозумів конечну потребу ліквідувати якось цю свою ганджу, адже графоманія – це, власне, як кажуть люди: не ганьба, а велике нещастя» [5, с. 111]. Йому здається абсолютно протиприродним поєднання викохування кабанів з гуртком у сільбуді; угношення ґрунтів – з кульгавим віршиком про піонерські барабани; огрядної «мамаші» – зі «стішком» про Паризьку комуну у квітчастому альбомі її дочки; українських «поезій» одеської єврейки – з її мотивацією до «творчості». Що штовхає таких людей братись за перо Б. Антоненко-Давидович навіть не береться з'ясувати, проте він помічає чіткі закономірності у поведженні графоманів із поетичним матеріалом: тематика їхніх віршів часом така неосяжна і несподівана, і в той же час така убога й трафаретна, що нормальна людина не може й передбачити, в «які тематичні нетрі «притарабанить парнаська бенеря» молодого поета» [5, с. 114]. Якщо раніше достатньо було писати про місяченька, соловейка та кохання, то тепер і в поезії не

обійтись без ідеології, а головне, що помічає Б. Антоненко-Давидович у психологічному портреті графомана, - він тільки прикидається простаком, а насправді «не такий уже наївний, щоб не знати, на що саме є попит» [5, с. 114], тому безсоромно, «уприваючи, щиро тягне до своєї поезії – залізо, бетон, трактора, радіо» [5, с. 114] й інші атрибути індустріалізації та колективізації, марно сподіваючись надати бодай якогось змісту своїй продукції. Устигнути за сучасністю, увіпхнути в поезію політику, партійне життя аж до «боротьби ЦК з опозицією» - ось ахіллесова п'ята молодих авторів, тим більше, що політика в країні і в світі змінюється швидше, ніж вірші потрапляють у друк. Початківець боїться не тільки відстати від часу, він лякається літературних впливів на свою індивідуальність (напевно, тому нічого й не читає), хоче бути оригінальним – і це заводить його в хащі нісенітниць. До того ж він здебільшого глибокий песиміст і занепадник, який вважає своїм громадянським обов'язком пожуритись і посумувати на тлі тракторних настроїв.

Однак такі ремісники-віршороби – невинні немовлята у порівнянні з безнадійно хворими на письменницьку недугу людьми, в яких літературний «бзик» – «перманентний, він давно вже перейшов у хроніку, набув собі хворобливого стажу й не менш хворобливої кваліфікації» [5, с. 117]. Це звичайні божевільні, які часто є «цілком безпечні й навіть, коли хочете, – страшенні симпатяги» [5, с. 117]. Серед цих нещасних є двійники Хвильового, Тичини та інших письменників, але найколеритніші знахідки Б. Антоненка-Давидовича – «Великий диктатор» і автор повісті «Импонирующая квартира или суший ад с глазами сатаны». Творчість їхня – обов'язково «більший чи менший еквівалент безглуздя» [5, с. 119] з великими претензіями на філософські вчення і великі відкриття. «Великий диктатор» трансформує своє ім'я й прізвище «залежно від мети й змісту його твору: Кирило, Кирил, Карл, Самійленко, Самойленко, Самойлов» [5, с. 120], гривую сивого волосся він скидається на Карла Маркса, а манерами і поставою – на дебелого попа-розстригу з лагідними очима і рум'яними щоками. Він носить по редакціях візитки й етикетки, які рекомендують його то як «члена киевского общества пчеловодов и русскаго купеческаго собрания», то як «члена українського клубу в Києві» і сам його вигляд свідчить, що в нього «щось не гаразд із бджолами» [5, с. 119]. Цього енергійного і життєрадісного чоловіка, який спробував на своєму віку усяких захоплень, безнадійно зіпсував колись один агроном, запропонувавши неосвіченому пасічникові авантюру: «Кирило Іванович має великий досвід у бджільництві, але він малописьменний, отже хай Кирило Іванович диктує, а агроном писатиме» [5, с. 124]. Книжка під назвою «К.И. Самойленко. Какъ улучшить пчеловодство русскаго крестьянина» занапастила бджоляра і він власним коштом надрукував ще й свою п'єсу «Дванадцять чародійниць», яка не на жарт перелякала критиків. Б. Антоненко-Давидович наголошує, що таким людям властиво втрачати над собою контроль, як тільки вони бачать надрукованим власне прізвище, у них відповідно проявляється низка інших маній у самовираженні, як це сталося із Кирилом Самійленком, який став займатись фотографуванням, придумуванням афоризмів (на зразок «Борщ та каша ида наша») і дійшов до стадії увічнення себе у погрудді. До цих симптомів додалось писання листів до різних інстанцій (спочатку царських, а потім – радянських) із пророкуваннями, пропозиціями щодо зміни суспільного устрою, як це трапилось, наприклад, із персонажем п'єси М. Куліша «Народний Малахій». Великим диктатором він вважає себе тому, що свої «твори» *диктує* секретарці, а через те, що вони «видатні», то він ще й «великий». Автор книги «Землею українською» висловлює занепокоєння активною діяльністю таких персонажів, які безпардонно нав'язують суспільству себе і свої нездорові «твори». І вже зовсім нещасна істота, яку божевілья привело до літератури, а не навпаки (як Кирила Самійленка), - це колишній учитель («Говорить він по-українському, хоч залюбки, як взагалі наші вчителі й артисти, переходить на російську» [5, с. 126], який у запеклій боротьбі із сусідами й різними інстанціями за житло остаточно з'їхав з глузду і

описав свої квартирні баталії в повісті «Импонирующая квартира...», наповненій численними інтригами на тлі специфічної ідеології.

Висновки. Отже, торкаючись у книзі «Землею українською» духовного світу українців, у якому поєднано творчу енергію, оригінальність мислення і чимало інших талантів, Б. Антоненко-Давидович особливу увагу звертає на їхні літературні уподобання, симпатії, пристрасті і недуги. Гумористично оцінюючи ситуацію у навколописьменницькому середовищі, автор книги наголошує на величезному впливі художнього слова на суспільство, яке повірило у власне відродження, з непідробною симпатією передає наелектризовану атмосферу зали, яка бурхливо обговорює літературні події і демонструє захоплення письменниками-кумирами у різний спосіб: від циркового тушу на сцені – до обіду у скромній їдальні. Його зворушує, коли поетові, який зі сцени читає свою поезію, «якесь хлоп'я-учень підказує вже тоненьким диском другий рядок... Це, звісно, не зовсім пристойно, і воно, все ж таки заваджає Терещенкові декламувати, але як там собі хочете, а об'єктивно – це відрадний нам факт – оце є справжнє вродання письменника в маси» [5, с. 93]. Світлим спомином залишаються в його пам'яті зворушливі й прості рядки невідомої дівчини «мене ніхто, ніхто не жде... та не спішу і я нікуди» [5, с. 108], яка випадково написала справді талановиту поезію, не претендуючи на визнання. Проте у такій масовій любові до поетичної творчості Б. Антоненко-Давидович вбачає і немалу загрозу, бо хвиля нікудишніх віршів-теревенів, беззмістовних оповідань зростає, бо працюватимуть нездаром не втомлюється вихлюпувати на голови редакторів і читачів свої почуття: «Сараною суне політературний народ посполитий на редакційний огонь і нема йому спину» [5, с. 128]. Письменник змальовує трагікомічні постаті віршувальників, яких до редакцій часописів ведуть різні наміри, цілі й причини, але об'єднує їх бажання надрукуватись. Він подекуди навіть співчуває самовпевненим нахабам, бо вважає їх хворими і вірить, що вилікувати їх може тільки чесна порада переорієнтувати кипучу енергію на раціональну працю, щоб, одужавши від літературного психозу, молодий інженер, лікар або вчитель сміявся зі своїх колишніх слабкостей. Б. Антоненко-Давидович вітає у творчій молоді об'єктивну самооцінку, бажання навчатись, схвально ставиться до пошуку в собі талантів, проте категоричний щодо егоїстичного графоманського прагнення бачити в літературі тільки себе, а тим більше сприймати її як розвагу чи прибуткове ремесло [6].

**ЛЮБОВЬ К ЛИТЕРАТУРНОМУ ТВОРЧЕСТВУ
КАК ЧЕРТА НАЦИОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРА УКРАИНЦЕВ В
КНИГЕ Б. АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧА «ЗЕМЛЁЙ УКРАИНСКОЙ»**

*Г. П. Калантаевская, канд. филол. наук, доцент
Сумский государственный университет,
ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина*

В статье исследуется отношение Б. Антоненко-Давыдовича к массовому увлечению студенческой молодежи 20-х гг. XX в. литературным творчеством и выясняется его взгляд на графоманию как одно из проявлений этого увлечения. В контексте рассмотрения ряда общенациональных черт украинского нрава, среди которых уважение к древностям, склонность к жестким спорам, презрение к насилию и любовь к свободе, отмеченных автором книги «Землей украинской», феномен «общественного похода в литературу» рассматривается на примере многочисленных психологических типов от бездарных начинающих поэтов до самовлюбленных сумасшедших, определяются мотивы и цели, которыми они руководствуются, средства, которые применяют, навязывая редакциям свои произведения. В исследовании установлено, что насмешливый тон Б. Антоненко-Давыдовича делает более выразительным его глубокое знание человеческой психики, украинской ментальности, гармонирует с сатирическим отношением к графоманам-невеждам и сочувствием к малочисленным одаренным начинающим. Определено также, что при помощи приема путешествия автор подал общий портрет читательской аудитории провинциальных городков, главными штрихами в которых есть дух национального возрождения, саморазвития, творческий порыв и стремление к просвещению.

Ключевые слова: национальный нрав, читательская аудитория, начинающий поэт, графомания, психологический тип.

**PASSION FOR LITERARY WORK AS A NATIONAL CHARACTER TRAIT OF UKRAINIANS IN
B. ANTONENKO-DAVYDOVYCH'S BOOK "THROUGH THE UKRAINIAN LAND"**

G. P. Kalantayevska, PhD, Associate Professor
Sumy State University,
2, Rymkogo-Korsakova St., Sumy, 40007, Ukraine

The article deals with attitude of B. Antonenko-Davydovych to mass passion of students of 1920s for literary work and his opinion about graphomania as one of the displays of such passion. The author considers numerous nationwide character traits, such as respect for antiquity, disposition to heated discussions, contempt for violence and love for freedom, mentioned by the writer; draws attention to the phenomenon of "social entry into literature" by giving examples of various psychological types of untalented beginning poets and self-loving madmen, motives and goals they set, means they use to make editorial offices accept their works. The author points out that B. Antonenko-Davydovych's derisive tone emphasizes his deep knowledge of human mind, Ukrainian mentality, harmonizes with his satirical attitude to ignorant pen-pushers and compassion for a handful of gifted beginners. The research proves that by applying his method of travel the writer has created a general picture of readership of provincial cities with the spirit of national rebirth, self-development, creative rush and aspiration for knowledge.

Key words: national character traits, readership, beginning poet, graphomania, psychological type.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Маланюк Є. Пізній лавр (Я. І. Щоголів) / Є. Маланюк // Книга спостережень. – Торонто: Гомін України, 1962. – 530 с.
2. Костомаров М. Воспоминание о двух малярах / М. Костомаров // Слов'янська міфологія. Вибрані праці з фольклористики й літературознавства. – К.: Либідь, 1994. – 384 с.
3. Січинський В. Чужинці про Україну / В. Січинський. – К.: Довіра, 1992. – 256 с.
4. Маланюк Є. Спізнене покоління. Леонід Мосендз і інші / Є. Маланюк // Книга спостережень. – Торонто: Гомін України, 1962. – 530.
5. Антоненко-Давидович Б. Землею українською / Б. Антоненко-Давидович. – Філадельфія: Київ, 1955. – 164 с.
6. Калантаєвська Г. Психологічний портрет сучасника і суспільства у книзі репортажів Б. Антоненка-Давидовича «Землею українською» / Г. Калантаєвська, М. Дубініна // Філологічні трактати. – 2013. – Т. 5, № 2. – С. 145 – 152.

LIST OF REFERENCES

1. Malaniuk I. The late laurel (Y. I. Shchokoliv) // A book of observations. – Toronto: Ukrainian echo, 1962. – 530 p.
2. Kostomarov M. A reminiscence of two house painters // Slavic mythology. Selected works on study of folklore and study of literature. – K.: Lybid, 1994. – 384 p.
3. Sichynskiy V. Foreigners speak about Ukraine / V. Sichynskiy. – K.: Faith, 1992. – 256 p.
4. Malaniuk I. The belated generation. Leonid Mosendz and // A book of observations. – Toronto: Ukrainian echo, 1962. – 530 p.
5. Antonenko-Davydovych B. Through the Ukrainian land. – Philadelphia: Kyiv, 1955. – 164 p.
6. Kalantaievska H., Dubinina M. Psychological portrait of a contemporary and society in B. Antonenko-Davydovych's book of reports "Through the Ukrainian land" // Filol. Traktati. – 2013. – Т. 5, № 2. – P. 145 – 152.

Надійшла до редакції 2 лютого 2015 р.